

Sosiaali- ja terveysvaliokunta

Asia: HE 215/2016 vp Hallituksen esitys eduskunnalle laeiksi perustulokokeilusta sekä tuloverolain 92 §:n ja ennakkoperintälain 17 §:n väliaikaisesta muuttamisesta.

Esityksen mukaan kokeiluun valittaisiin satunnaisotannalla (osallistuminen pakollista) 2000 työnhakijaa. Näiden ihmisten työllistymistä verrattaisiin verrokkiryhmään joka vastaa kohderyhmää muilta osin paitsi perustulon osalta. Näin saadaan tietoa perustulon vaikutuksesta työllistymiseen.

Maksettava perustulo olisi 560 euron suuruinen, eli se vastaa universaalien perus-sosiaaliturvaetuuksien (esim. työmarkkinatuki / peruspäiväraha) määrää verojen jälkeen (olettaen että veroprosentti on noin 20). Kokeilussa perustuloa ei veroteta pois (toisin kuin esiselvityksen malleissa). Jos perustulon saajalla on palkkatuloja, perustulo + palkkatulot verotetaan nykyisen (progressiivisen) veroasteikon mukaisesti.

Toteutuessaan perustulokokeilu voisi tapahtua asteittain. Vuonna 2018 olisi tärkeää saada Verohallinto mukaan jotta kustannusneutraalia perustuloa voitaisiin kokeilla. Eli perustulon saajan työtuloista verotettaisiin perustulo (asteittain tulojen kasvaessa) pois. Samalla perustulon saajajoukkoa voisi laajentaa ja kasvattaa – varsinkin jos verotuloja voitaisiin käyttää kokeilubudjettiin. 20 miljoonan euron kokeilubudjetti on rajoittanut kokeiluun osallistujia joten tulisi harkita myös voitaisiinko kokeilubudjettia kasvattaa esimerkiksi 40 miljoonaan. Budjetoinnissa on myös kyse laskentatavoista, eli perustulo voidaan periaatteessa toteuttaa kustannusneutraalisti jos se korvaa nykyisen perusturvan ja jos se verotetaan työtuloista pois.

Vuonna 2017 alkavaan kokeiluun verohallinto ei lähtenyt mukaan ilmeisesti puutteellisen koordinaation vuoksi. Jatkossa tarvittaisiin siis selkeämpää koordinaatiota ja tarkempaa poliittista valmistelua. Työllisyysvaikutusten arviointi on ainakin tällä hetkellä hallitukselle tärkeä aspekti perustulokokeilussa.

VM valmistelee kansallista tulorekisteriä, joka mahdollistaisi reaaliaikaisen työtulojen verotuksen. Tämä tulorekisteri on tarkoitus ottaa vaiheittain käyttöön ensin 2019 alusta ja sitten vuoden 2020 alussa siirtyä toiseen vaiheeseen. Tulorekisterillä on myös tarkoitus parantaa työnteon kannustavuutta ja pienentää byrokratialoukkoja. Reaaliaikaisen verotuksen myötä perustulon voisi kytkeä tiiviimmin verotukseen muuttamalla perustulon esimerkiksi negatiiviseksi tuloveroksi.

Yhteiskunnallinen tilanne

Yhteiskunnallinen ilmapii on Suomessa tällä hetkellä jännittynyt. Moni kansalainen epäilee että politiikan avulla voidaan tehdä kaikkien ihmisten hyvinvointia parantavia päätöksiä.

Tässä tilanteessa on suuri tarve sosiaalisesti ja yhteiskunnallisesti edistykselliselle uudistukselle. Perustulo saattaisi olla tällainen ja perustulokokeilun myötä voitaisiin käydä keskustelua siitä onko perustulo oikea tapa kehittää suomalaista sosiaaliturvaa eteenpäin.

Yksittäisten ihmisten turhautuminen kanavoituu väärällä tavalla jos emme tunnista eriarvoisuutta ylläpitäviä rakenteita. Jos epäonnistuminen johdonmukaisesti nähdään vain yksilön syynä, riskinä on että turhautuminen kanavoituu vahingollisella tavalla. Tämä riski on reaalinen tällä hetkellä. Jo se, että keskustelemme konkreettisista eriarvoisuutta vähentävistä toimenpiteistä auttaa turhautumisen kanavoimisessa rakentavammalla tavalla.

Kokeilun arviointikriteerit

Kun aikanaan keskustellaan perustulokokeilun onnistumisesta, on hyvä tietää mitä kokeilulla tavoitellaan. Eräs näkökulma on toki että kokeilulla tavoitellaan tietoa siitä miten perustulo toimii. Tämän tiedon

pohjalta voidaan arvioida pitääkö perustulomalleja kehittää eteenpäin, jatkaa kokeiluja vai ottaa käyttöön perustulo valtakunnallisella tasolla. Tai sitten päätetään kehittää sosiaaliturvaa jollain kokonaan toisella tavalla.

Noin 70 % kansalaisista kannattaa perustuloa. Yksi vaihtoehto olisi arvioida kokeilu, keskustella arviosta ja järjestää sen jälkeen perustulon kansallisesta käyttöön otosta kansanäänestys. Tämä olisi avointa ja demokraattista.

Toinen vaihtoehto on alistaa perustulo kolmikantaiselle valmistelulle jolla on pitkät perinteet Suomessa. Tällöin perustulo olisi osa työmarkkinaratkaisua ja kompromissia, johon kuuluisi verotus, työläinsäädäntö palkat ja työehdot. Tosin keskitettyihin tuloratkaisuihin ei näytä olevan kovin paljon intoa työmarkkinajärjestöissä, jotka pohtivat ”Suomen mallia”. Mutta perustulo olisi hyvin läpivietävissä myös kolmikannan kautta kunhan palkansaajajärjestöille tarjotaan siitä riittävä kompensatio. Mitä enemmän tästä kolmikantapaketista voidaan käydä julkista keskustelua, sen parempi.

Perustulokokeilu on tässä vaiheessa suunniteltu vahvasti määrällistä arviointia silmälläpitäen. Eli määrällisin tutkimusmenetelmin Kela selvittää onko perustulo vaikuttanut työllistymiseen. Selvityksen perusteella on tarkoitus arvioida perustulon vaikutuksia työnteon kannustavuuteen ja työvoiman tarjontaan, sekä myös byrokratialoukkoihin.

Määrällisen arvioinnin rinnalle olisi tärkeä ottaa myös kokeilun laadullinen arviointi. Taloudelliset kannustimet ovat yksi osa työnteoa, mutta työllä on myös muita merkityksiä, kuten itsensä ja omien ideoiden toteuttaminen.

Laadullisella tutkimuksella voidaan selvittää mitä työ ihmiselle merkitsee ja mikäli perustulo edesauttaa työmahdollisuuksien syntymisessä liittyen sellaiseen työhön jota itse kukin pitää merkittävänä. Merkittävä työ ei välttämättä ole aina palkkatyötä vaan se voi elämäntilanteesta riippuen saada eri muotoja: kotityö, järjestötyö tai vastaava.

Laadullisen arvion voi toteuttaa esimerkiksi niin että perustulokokeiluun osallistujista valitaan noin 50 ihmisen joukko johon kuuluu mahdollisimman eri elämäntilanteissa olevia ja eri-ikäisiä ihmisiä. Jokaista ihmistä haastatellaan kahden kesken ja luottamuksellisesti esimerkiksi kokeilun alussa, keskivaiheilla ja lopussa. Ihmisten annetaan vapaasti kertoa omista kokemuksistaan ja siitä merkityksiä he antavat työlle ja miten perustulo on vaikuttanut siihen mitä he elämässään tekevät. Näin saatua tietoa tulee huomioida arvioitaessa perustulon vaikutuksia ihmisten käyttäytymiseen koska sille on yhtä hyvä tieteelliset perusteet kuin määrälliselle tiedolle.

Tulevaisuudessa työ ja toimeentulo eriytyvät toisistaan. Tämä tarkoittaa todennäköisesti nykyisen palkkatyön katoamista. Työt eivät myöskään tulevaisuudessa enää jakaudu selkeisiin ammatteihin kuten aiemmin. Tulevaisuudessa perustulo voisi taata toimeentulon ja ihminen voisi sitten vapaasti suunnata omia kykyjään ja kehittää itseään valitsemallaan tavalla. Ajankohtaisia merkkejä työn muutoksesta ovat nk. silppu- ja pätkätöiden yleistyminen (vaikka yleisyydestä kiistelläänkin). Nykyinen sosiaaliturvajärjestelmä kehitettiin aikana, jolloin palkkatyön instituutio oli hyvin erilainen.

Perustulo ja nykyinen työllisyyspolitiikka

Suomessa on vuodesta 1995 kiristetty työttömien ja toimeentulotukiasiakkaiden sanktioita siinä tapauksessa, että he kieltäytyvät työtarjouksesta tai työvoimatoimiston työllistämistoimenpiteistä. Suomessa sanktiot ovat pohjoismaiden tiukimpia. Ne vaikuttavat kurinpitotoimenpiteiltä koska niiden käytännön vaikuttavuudesta esimerkiksi työllistymiseen ei ole näyttöä. Päinvastoin, jotkin työllistämistoimenpiteet saattava leimata työnhakijoita työnantajien silmissä jolloin niistä on työnhakijan

kannalta enemmän haittaa kuin hyötyä. Työnhakija ei nykyoloissa kuitenkaan itse voi valita osallistuuko hän toimenpiteisiin vai ei.

Nyt suunnitteilla olevassa perustulokokeilussa työtön voisi valita ottaako vastaan palkkatyötä vai osallistuuko työvoimatoimiston työllistämistoimenpiteisiin. Mikäli työnhakija ei katso toimenpiteistä olevan hyötyä, hän voi niistä kieltäytyä ilman että hän menettää perustuloa tai sen osaa. Myös tästä mahdollisuudesta tulisi hankkia laadullista tietoa: miten tämä mahdollisuus kieltäytyä toimenpiteistä vaikuttaa ihmisen kokemukseen työnhauasta?

Kysymys on myös siitä voimmeko tehdä työllisyyspolitiikkaa niin että luotamme ihmisten työmotivaatioon. SAK:n jäsentutkimuksessa vuodelta 2010 yli 70 % ihmisistä jatkaisi työntekoa jollain tavalla vaikka he voittaisivat lotossa. Näyttää siltä että nykyisessä aktivointipolitiikassa on aliarvioitu ihmisten työmotivaatiota.

Perustulokokeilun myötä voimme myös arvioida yritystukia uudelleen. Tällä hetkellä suuri osa yritystuista on vastikkeettomia tukia joita yrityksen ei koskaan tarvitse maksaa takaisin. Yritystukia kohdistuu myös paljon suurille yrityksille.

Hallituksen esityksessä todetaan, että yrittäjyys on tärkeä aspekti kun seurataan perustulon saajien työllistymistä: miten suuri osa perustulon saajista on valmis ottamaan yrittäjäriskin?

Tähän haluan lisätä sen, että perustulo pienentää jo itsessään yrittäjäriskiä. Samalla kun riskejä määritellään uudelleen, voitaisiin yrittäjäriskiä pohtia kokonaisuudessaan. Miten yrittäjäriskiä voisi määritellä uudelleen niin että ihmisillä olisi mahdollisimman hyvät edellytykset toteuttaa hyviä yritysideoita? Nykyiset yritystuet vähentävät jo yrittäjäriskiä, mutta epätarkoituksenmukaisella tavalla. Yritystukien painopistettä pitäisi siirtää vastikkeellisiin tukiin ja niitä pitäisi kohdentaa enemmän alkaviin yrityksiin suurten kansainvälisten yritysten sijaan.

Esimerkki: valtio voisi kantaa nykyistä suuremman osan yrittäjäriskistä perustamalla yrittäjärahasen. Yrittäjä saisi rahastosta oman pääoman ehtoisen lainan. Jos yritys menestyy, se maksaisi lainan takaisin, jos ei niin lainaa ei tarvitsisi maksaa takaisin. Lainan ehtona olisi että niin kauan kuin lainaa on, yritys ei saisi maksaa voittoa omistajilleen vaan käyttäisi voiton oman toimintansa laajentamiseen.

Jos perustulo olisi käytössä, yrittäjä voisi saada takeen toimeentulolleen perustulosta, jolloin yrittäjärahasen voisi keskittyä alkavan yrityksen rahoittamiseen.

Perustulon aatteellinen tausta

Perustulosta on käyty pitkään periaatteellista keskustelua. Esimerkiksi BIEN-verkosto (Basic Income Earth Network) on pitänyt tätä keskustelua yllä ja jokin aika sitten aktiiviset kansalaiset tekivät kansalaisaloitteen perustulosta.

Perustulon voi yhdistää moneen eri aatteelliseen perintöön – esimerkiksi yksilön vapautta tai mahdollisuuksien tasa-arvoa painottaviin aatteellisiin perinteisiin. Myös periaatteellista keskustelua kannattaa käydä perustulokokeilun yhteydessä, mikäli kokeilu toteutetaan. Suomalaisessa poliittisessa kulttuurissa keskustelu koskee usein teknisiä ja hallinnollisia yksityiskohtia. Tässä yhteiskunnallisessa ilmapiirissä olisi kuitenkin toivottavaa ja suotavaa että kävisimme sellaista periaatteellista keskustelua joka auttaa kansalaisia hahmottamaan miten yhteiskuntaa voidaan kehittää ja parantaa tulevaisuudessa. Mitä enemmän keskustelussa on mukana erilaisia aatteellisia lähtökohtia ja perinteitä, sen parempi.

Suomi voisi perustulokokeilun myötä toimia suunnannäyttäjän myös kansainvälisessä sosiaaliturvan kehittämistä koskevassa keskustelussa.